

Pjer Džaravan

NA KRAJU KEDROVI OSTAJU

Imperativ

Beograd, 2025.

Naslov originala:

AM ENDE BLEIBEN DIE ZEDERN

Pierre Jarawan

Copyright © Piper Verlag GmbH, München/Berlin, 2016.

Copyright © za srpsko izdanje Imperativ izdavaštvo, 2025.

Za izdavača:

Anđelka Vukanić

Urednik:

Dunja Margušić

Prevod:

Zoran Čukić

Lektura i korektura:

Staša Mijić

Grafička priprema:

iLearn.d.o.o.

Dizajn korica:

Nenad Ivić

Štampa:

Zlatna knjiga Jagodina

Tiraž:

1000

ISBN 978-86-82630-20-3

Beograd, 2025.

Za Ketlin

„Svako ko misli da razume Liban taj nije valjano upućen.“

Libanska izreka

„Kako sam onda mogao da znam da će me ova slika zauvek proganjati?“

PROLOG

Sve pulsira, sve sija. Bejrut noću, ta blistava lepota, dijadema treperave svetlosti, obala koja oduzima dah. Još kao dete sam sanjao da jednog dana dođem ovamo. A sada taj nož zariven među moja rebra i bol koji mi razdire grudi, da ne mogu ni da jauknem. Mi smo braća, hoću da viknem, dok mi trgaju ranac s leđa i udaraju me dok ne padnem na kolena. Asfalt je topao. Vetar duva s Korniša, čujem more kako udara o obalu i muziku iz restorana na ulici. Osećam miris soli u vazduhu, prašinu i vrućinu. Osećam ukus krvi na usnama, skoreo mlaz na suvoj koži. Osećam kako u meni strah raste. I bes. Nisam ja ovde stranac, hoću da viknem za njima. Ruga mi se bat njihovih koraka. Ovde su mi koreni, hoću da viknem, ali samo krkljaj izlazi.

Vidim lice svog oca. Njegovu siluetu na vratima moje dečje sobe, pre nego što su mi se oči sklopile, tog poslednjeg zajedničkog trenutka. Pitam se da li su ga vreme i tuga izjeli.

Pomislim na stihove koje je bradati ranije promrmljao: „Tada nema načina da pozovu pomoć i ne mogu da nađu spas.“

Pomislim na ruksak, pritom ne misleći na novac i pasoš, kojih više nema. Mislim na sliku u prednjem prišivenom džepu. I mislim na njegov dnevnik. Sve je nestalo. Bol mi skoro pomućuje svest.

Odgovoran sam za smrt jednog čoveka, pomislih.

Zatim, dok krv curi iz rane: saberi se, ovo mora nešto da znači. Nekakav je znak. Ljudski koraci zmiru, sâm sam, čujem samo otkucaje svog srca.

Ako ovo preživiš, pomislih i odjednom osetih čudnu smirenost, onda za to postoji razlog.

Onda tvoje putovanje još nije završeno. Onda učini taj poslednji pokušaj da mu uđeš u trag.

1

1992.

Otac je stajao na krovu. Ili bolje: balansirao je. Ja sam stajao dole, i zaklonivši lice rukom škiljio naviše, gde se on ocrtavao kao hodač po užetu, tamna prilika na letnjem nebu. Moja sestra je sedela na travi, mahala maslačkom i gledala piruete malih padobranaca. Iskrivila je noge neprirodno kako samo mala deca to mogu.

„Još samo malo“, radosno je doviknuo otac, okrećući satelitsku antenu dok je balansirao raširenih nogu. „Je li sada dobro?“

Na prvom spratu, Hakim je proturio glavu kroz prozor i viknuo: „Ne, sada su Korejci na te-veu“.

„Korejci?“

„Da, i ping-pong.“

„Stoni tenis. A komentar? Isto korejski?“

„Ne. Ruski. Na tvom te-veu Korejci igraju ping-pong, a Rus komentariše.“

„Šta da radimo s ping-pongom?“, viknuo je otac.

„Mislim da si previše udesno.“

I moja glava je sada bila uključena u igru ping-ponga. Pratio sam dijalog između njih dvojice i stalno prelazio pogledom s jednog na drugog. Otac je izvukao ključ iz džepa i olabavio zavrtnje. Zatim je izvukao kompas i okrenuo tanjir dalje ulevo.

„Zapamti: dvadeset šest stepeni istočno“, povikao je Hakim, i njegova seda glava nestade nazad u dnevnu sobu.

Pre nego što se popeo na krov, otac mi je sve detaljno objasnio. Stajali smo na uskom travnjaku ispred naše kuće. Merdevine su već bile naslonjene na zid. Sunčevi zraci blistali su kroz krošnju trešnje i stvarali čudesne senke na asfaltu.

„U svemiru, sateliti kruže oko Zemlje“, rekao je, „više od deset hiljada satelita. Pokazuju nam kakvo će biti vreme, mere zemlju i druge planete i zvezde, ili obezbeđuju da možemo da gledamo televiziju. Većina njih nudi prilično lošu televiziju. Ali neki imaju i dobre. Želimo satelit s najboljim televizijom, i to je otprilike tamo.“ Pogledao je kompas i okretao ga u ruci dok mu igla nije dosegla oznaku od 26° na desnoj strani. Zatim je pokazao na nebo, a moj pogled je pratio njegov prst.

„Uvek?“, upitao sam.

„Uvek“, rekao je, sagnuo se, pomilovao svoju sestru po glavi i uzeo dve trešnje koje su ležale u travi. Pojeo je jednu. Zatim je drugu držao ispred naših lica i kružio nagrizenim jezgrom oko svojih u daljinu uperenih prstiju. „Okreće se oko Zemlje jednako brzo kao što se Zemlja okreće oko sebe.“ Polako je opisao polukrug na nebu sa jezgrom. „Tako je uvek u istoj poziciji.“

Svidela mi se ideja vanzemaljske televizije. Ali još više mi se dopala ideja da negde tamo gore kruži satelit, uvek na istom mestu, uvek u istom krugu, konstantan i pouzdan. Pogotovo sada kada smo i mi ovde našli svoje stalno mesto.

„Je li sada dobro?“, povikao je ponovo otac s krova.

Pogled mi je prešao na prozor dnevne sobe, kroz koji je Hakim odmah gurnuo glavu.

„Ne baš.“

„Ping-pong?“

„Hokej na ledu“, viknuo je Hakim, „italijanski komentator. Mislim da si previše levo.“

„Mislim da ludim“, odgovorio je otac.

Dotad se nekoliko ljudi okupilo na ulici ispred naše kuće i delilo pistaće među sobom. Na naspramnim balkonima žene su prestale da kače veš na špage i gledale spektakl s rukama na bokovima i znatiželjnih izraza lica.

„Arabsat?“, upitao je jedan od ljudi na spratu.

„Da.“

„Vrlo dobra televizija“, povikao je drugi.

„Znam“, rekao je otac dok je ponovo odvrtao zavrtnje i pomerao tanjir malo udesno.

„Dvadeset šest stepeni istočno“, povikao je jedan od ljudi.

„Ako okrenete previše levo, dobićete italijansku televiziju“, rekao je drugi.

„Da, ni Rusi nisu daleko desno, tu moraš biti oprezan.“

„Ceo svet se bavi sportom, i ja bi trebalo više da se bavim sportom“, rekao je Hakim pomalo očajno, a onda mu je glava nestala u dnevnoj sobi.

„Moj tast je jednom pao s krova pokušavajući da spase mačku“, rekao je čovek koji se upravo pridružio grupi. „Mačka je dobro.“

„Da dođem gore i držim kompas?“, upitao je mlađi čovek.

„Da, pomози mu, Halile“, savetovao je jedan stariji, verovatno njegov otac. „Ruska televizija je užasna – jeste li videli ruske vesti? Svuda samo Jeljcin i tenkovi, i akcenat na nesreći!“ Zatim je stavio još jedan pistać u usta i upitao u pravcu krova: „Da uzmem roštilj? Izgleda da će vama trebati još neko vreme.“

Zazvučalo je više kao šala. Ljudi oko mene su se nasmejali. Otac se nije nasmejao. Razmislio je na trenutak i navukao nestašni osmeh, koji mu je uvek igrao na usnama kada bi shvatio da plan funkcionise:

„Da, dragi moj, uzmi roštilj. Napravićemo žurku kad završim ovde.“ A onda je pogledao u mene: „Samire, *habibi*, idi reci mami da napravi salatu. Komšije dolaze da jedu.“

To je bilo tipično za njega. Impulsivno prepoznavanje situacija u kojima se moralo uživati. Kada mu život ponudi priliku da običan trenutak učini posebnim, nikada se ne dvoumi. Moj otac je uvek bio ogrnut plaštom poverenja. Odisao je zaraznom vedrinom koja je izbijala iz njega kao oblak parfema i zahvatala sve oko sebe. U očima mu se, uglavnom tamnosmeđim i ponekad drugačije boje, kad se doda inače jedva primetna nijansa zelene, mogao videti nagoveštaj nestašnih misli, zbog kojih je uvek izgledao kao da je izašao sa stranica nekog pikarskog romana. Blag osmeh mu je uvek krasio usne. Iako zakoni prirode kažu da plus i minus daju minus, on bi jednostavno izbrisao negativan predznak, ostavljajući samo plus. Za njega takva pravila nisu važila. Osim poslednjih nekoliko zajedničkih nedelja, video sam ga skoro isključivo takvog: vedrog duha, kako se šunja s dobrim vestima iz života, dok loše nikada nisu prodirale do njegovih ušnih kanala; kao da je posebni filter za sreću sprečavao da uđu u njegove misli.

Imao je i svoju drugu stranu. Trenutke kada bi materijalizovao neku stvar: smirenost isklesanu u kamenu, kao statua koja diše, nepokolebljiv. Tada je bivao zamišljen, mirnog disanja, a pogleda dubljeg od hiljadu voda. I umeo je da voli. Njegova topla ruka je uvek prolazila kroz moju kosu ili niz moje obraze, a kada bi nešto objašnjavao glas mu je imao ohrabrujući ton beskrajnog strpljenja. Kao u trenutku kada mi je rekao da uđem u kuću jer je upravo odlučio da napravi žurku s ljudima koje ne poznaje.

Tako sam ušao i pomogao mami da isecka povrće i opere zelenu salatu. Kuća u koju smo se upravo uselili mora da je bila dosta stara. Stepenice su imale udubljenja veličine pesnice i škripale su pri svakom koraku. Mirisalo je na mokro drvo i buđ. Tapete su se mreškale na stepeništu. Tamne, maglene mrlje smetile su se na ono što je nekada bilo belo, a u sijaličnom grlu lampe bila je gola sijalica koja ne radi.

Meni je mirisalo na novo. Kutije od selidbe još su bile po ćoškovima našeg stana, a miris sveže okrečenih zidova prožimao je sobu kao vesela melodija. Sve je bilo čisto. Većina polica već je bila postavljena; nekoliko šrafova i nešto alata još je ležalo okolo: bušilica, čekić, šrafčiger, produžni kabl, drveni tiplovi u divljem metežu. Lonci, tiganji i pribor za jelo već su bili spremljeni u kuhinji. Čak smo ih i glancali pre nego što smo ih odložili, a ringle su takođe bile sjajne. Nikada nismo imali tako veliki, lep dom. Činio mi se kao začarana palata, pomalo nagrizena vremenom, ali s nespornim sjajem prošlih dana. Nedostajale su još zavese svetlih boja, nekoliko biljaka i slika na zidovima, mojih roditelja, sestre i mene, a zamišljao sam kako će uskoro da vise na zidu pored televizora, i jedna uvećana pored vrata dnevne sobe, koja bi se videla kad god se izađe u hodnik, u kome sam sada stajao.

Hitro sam zavirio u dnevnu sobu. Hakim je sedeo ispred televizora, koji u ovom trenutku nije prikazivao ništa osim belog šuma. Ugledao me je, nasmešio mi se i podigao ruku u znak pozdrava. Hakim je bio najbolji prijatelj mog oca. Poznajem ga ceo život i voleo sam njegovu čudnjikavost. Košulja mu je uvek bile izgužvana, a kosa štrčala u svim pravcima, dajući mu izgled otkačenog genija koji bi trebalo da se očeslja. Radoznale oči su mu čudno igrale u dupljama; malo je ličio na merkata, samo što je bio puniji. Hakim je jedan od najljubaznijih ljudi koje sam ikada sreo, uvek spreman da sasluša i nikada nije bez dobronamernog saveta ili šale. Svi ti aspekti njegove ličnosti dominiraju mojim pamćenjem, uprkos stvarima koje mi godinama nije rekao. Čak je i u naš stari stan, sa svojom ćerkom Jasmin, svakodnevno ulazio i izlazio. A kada smo se uselili u ovu kuću,

Hakim i Jasmin su zauzeli stan ispod našeg. U suštini, oboje su bili deo porodice.

Nešto kasnije, kada smo majka i ja izašli iz kuće sa salatam i somunima, u vazduhu je lebdeo miris mesa s roštilja. Nekoliko muškaraca s brkovima sedelo je u krugu na malom travnjaku s nargilom. Miris duvana – jabuke ili smokve, ne mogu tačno da se setim – bio je prijatan, ali mi se zavrtelo u glavi. Dvojica ljudi su igrali dame. Neko je stavio tri kompleta baštenskih stolova u našem dvorištu, koje je nekoliko žena postavilo papirnim tanjirima i plastičnim priborom za jelo. Deca su se igrala ispred naše šupe i više puta su opomenuta da ne trče na ulicu. Sve u svemu, ispred naše kuće vrmalo se više od dvadesetak nepoznatih, mada prijateljski raspoloženih ljudi. I malo-pomalo, dolazilo je još komšija iz naše ulice. Neki ljudi su držali decu u naručju, žene su nosile haljine do gležnjeva i hranu u ogromnim loncima.

Ima nešto što treba znati o mom ocu. Jedno pravilo, koje se tokom godina samo iznova potvrđivalo: nikome nikada nije uskratio poziv. Čak ni ako ga pozvani ne poznaju.

Bilo je toplo letnje popodne 1992. godine, na dan kada smo se uselili. Dobro se sećam. Za sobom smo ostavili mali opštinski stan na periferiji grada, u kojem se nikada nismo osećali kao kod kuće. Konačno smo se skrasili. Usred grada. Sada smo imali lepu, veliku kuću, a otac nam je pričvrstio tanjir na krov, koji je od tada bio u ravni sa satelitom koji je kružio u stacionarnim orbitama s nama. Sve je bilo dobro.

„Zar ne želiš da siđeš dole?“, doviknula mu je majka.

„Ne dok ne proradi“, stigao je odgovor kad je otac uzeo ključ iz Halilovih ruku. Ljudi oko mene klimali su majci prijateljski glavom.

„*Ahlan va sahlan*“, govorili su. Dobro nam došli. Neki čovek me je potapšao po ramenu.

„Kako se zoveš, momče?“

„Samir.“

„Daj mi to, Samire“, rekao je smešeći se i uzeo mi činiju za salatu iz ruke.

Onda smo iznenada začuli arapsku muziku koja je izlazila kroz prozor naše dnevne sobe.

Nekoliko sekundi kasnije pojavilo se Hakimovo grimizno lice.

„Proradilo je!“

„Siguran si da nije tenis?“, upitao je otac odozgo.

„Muzika!“, viknuo je Hakim. „Rotana TV!“

„Muzika!“, povikao je drugi čovek i skočio. I pre nego što sam shvatio, neznamac me je uhvatao za ruke i plesao sa mnom u krug, skačući s jedne noge na drugu, smejaio se i vrteo kao vašarska vrteška.

„Glasnije, Hakime!“, povikao je otac sa krova i starac je nestao s prozora, a u treptaju oka arapska muzika je pulsirala našom dnevnom sobom i ka ulici. Bujanj, tambura, citra, gusle i frula pomešali su se u hiljadu i jedan ton, a za njima je pevala žena. Ljudi su počeli da plešu i ritmično pljeskaju rukama, deca su se nespretno okretala, ljudi su ih podizali, vrteli okolo, a žene su navijale i ispuštale reske, grlene zvuke radosti. Zatim su se svi svrstali u red, uhvatili se za ramena i zaplesali dabke. Bilo je ludo. Bilo je fantastično. U tom trenutku ništa nije ukazivalo na to da živimo u Nemačkoj. Ovo je mogla biti zadnja ulica u četvrti Zahle, očevom rodnom gradu u podnožju planine Liban. Zahle, grad vina i poezije. Grad pisaca i pesnika. Oko nas samo Libanci, koji pričaju, jedu i slave kao Libanci.

Tada je otac izašao iz kuće. Kao i uvek kada bi se fizički naprezao, blago je šepao. Ali smejaio se i igrao sitnim brzim koracima i zviždao uz muziku, s Hakimom i mladim Halilom za petama. I plesači su formirali prolaz, tapšali ga po ramenu, grlili i pozdravljali sa „ahlan va sahlan“.

Pogledao sam sestru, koja se u čudu držala za nogu naše majke razrogačeno gledajući ove ljude, koji su nas dočekali kao stari

prijatelji, kao porodicu koja je ovde već dugo živi i koju odlično poznaju.

U nekom trenutku sam ležao u svom krevetu, sit, umoran i iscrpljen. Žubor glasova i zvuk pesama brujali su mi u ušima. Iznova i iznova prolazile su slike toga dana pred mojim unutrašnjim okom. Činije pune sarmica u vinovom listu, maslina, humusa, ulja, mesa s roštilja, badema, knedli, somuna. Zvezdasti anis, susam, šafran. Porodice. Žene brišu usta deci koja im se bacakaju u krilu, muškarci koji puše nargile prolaze prstima kroz brkove, smeju se i pričaju kao da je ova ulica svet za sebe koji pripada samo njima. Hakim priča ljudima svoje viceve. Jasmin, dve godine starija od mene, sedela je po strani sa olovkom i papirom i crtala, dok su joj duge crne lokne nestašno padale preko lica. S vremena na vreme bi brzim pokretom prešla nadlanicom preko čela, ili bi oduvala pramenove kose u stranu i mahala kada bih je pogledao. Ili majka sa svojim u sebe povučenim osmehom. Moja radost, osećanje da sam se skrasio. Ovde je bilo naše mesto, naš dom. Ovde su ljudi pomagali jedni drugima. Ovde ti nije trebao kompas. U našoj ulici svi su tanjiri bili usmereni na 26,0° na istok.

A u sredini toga moj otac, koji je voleo žurke i koji je šepajući kružio oko novih prijatelja, poput satelita.

2

Nekoliko dana kasnije obojica smo sedeli pored jezera i uzdisali. Lanac planinskih vrhova na drugoj obali ispisivao je nemirne srčane otkucaje na nebu s vrhovima koji su dosežali oblake. Ali bili smo mirni. Otac–sin–vreme. Dan za nas. Na obali su jele, stoje u gustim haljinama od iglica i izgledaju tako duboko ukorenjene da ih ništa ne može poremetiti. Obojica sa po dva tuceta oraha ispred sebe u travi i ostrim kamenom u rukama.

„Pazi da ne oštetiš previše ljusku“, rekao je otac. „U idealnom slučaju, obe polovine ostaju netaknute.“

Nisam znao šta namerava, ali meni to i nije bilo važno. Bilo mi je drago što smo ovde zajedno. Dani su proleteli, kutije za sedidbu ležale su presavijene u podrumu, ormani su bili napunjeni, miris sveže boje je ispario. Umesto toga, oprani veš je odredio miris dnevne sobe. A kada veš nije bio okačen, soba je mirisala na moje roditelje, koji su tu provodili dosta vremena. U kuhinji je naizmenično mirisalo na pranje sudova, na začine, ili na brašno koje je majka posipala po razvijenom testu kad peče somun. Kupatilo je ponekad mirisalo na sapun, sredstvo za čišćenje s mirisom limuna ili na šampon, ponekad na vlažne peškire, a često i na jedno i na drugo. Sve je mirisalo na dom. A hodnik na iznošene cipele. Ali to nije bilo važno, jer je značilo da ovde živi neko ko stalno izlazi, a onda se vraća ovde, u svoj dom, gde izuje cipele i šeta po stanu da udahne mirise porodice. Oko nas: druge porodice. Kad god kročim na ulicu, neko bi mi prijateljski mahnuo ili klimnuo glavom; ljudi s brkovima i beretkama sedeli su za stolovima na sklapanje pored puta, igrali dame ili mice, jeli pistače i širili kolutove dima iz nargila po našem kraju. Osećao sam se dobro.

Oštrim kamenom smo udarali po orahu, trudeći se da ne oštetimo ljuske. Bilo je toplo kasno letnje popodne. Nekoliko oblaka crtalo je na nebu razigrane, groteskne oblike, blag vetar šaputao tajne iz vode. Dva vilin-konjica su lebdela nad nama. Otac je primetio da stalno gledam u jele na obali.

„Nažalost, to nisu kedrovi.“

Kedrovi. Sam zvuk me je terao da sanjarim.

„Dopadaju li ti se ipak?“

„Mhm.“

„Onda bi zavoleo kedrove. Nema lepšeg drveća.“

„Znam“, šapnuo sam. Međutim, nikada nisam video nijedan; što je činjenica koja me je mučila. Toliko sam želeo da mogu da učestvujem kad muškarci sede zajedno i prisećaju se nečega.

„Znaš li zašto je kedar na našoj zastavi?“

„Zato što nema lepšeg drveta?“ Otac se nasmejao.

„Zato što nema jačeg drveta. On je kralj biljaka.“

„Zašto?“

„Tako su ga zvali Feničani.“ Kao i uvek kada je govorio o Libanu, glas mu je bio otežao od skrivene čežnje i prožet tonom kao da govori o voljenoj osobi koja mu jako nedostaje. „Od nje ga su pravili brodove. Kedar ih je učinio moćnim trgovcima. Egipćani su koristili ulje naših kedrova za balzamovanje mrtvih, a kralj Solomon ih je upotrebio da sagradi svoj hram u Jerusalemu. Zamisli: naši kedrovi na Sionu i u Dolini kraljeva kod piramida...“

Zamišljao sam sve što je otac govorio: živo i u jarkim bojama; baš kao što jedan sedmogodišnjak zamišlja priče svog oca, kada su ispričane sa strašću i posvećenošću.

Otac je često govorio o veličanstvenim libanskim gajevima kedrova. U detinjstvu i kao mladić mora da je često bio u planinama Šuf. Tamo bi sedeo u senci vekovnih džinovskih stabala i udisao oporo umirujući miris sigurne budućnosti. U zaklonu četinara, sedeo je naslonjen na njihovo deblo pod gustim igličastim krošnjama i gledao preko retko naseljenih visokih dolina ka obali i srebrno svetlucavom Sredozemnom moru, pred kojim se presijava Bejrut nežno ugnežđen u zalivu. Dok sam odrastao, često sam ga tako zamišljao. I stalno sam mešao tu njegovu sliku sa idejom o srećnom detinjstvu.

Otac je izvukao nekoliko čačkalica iz džepa košulje. Izvadio je crveni krep papir iz platnene torbe. Otkinuo je komad i stavio mi ga u ruku.

„Vijorenje zastava“, rekao je i počeo da cepa papir na male, duguljaste komade.

Strpljivo smo nalepili te parčiće na čačkalice i pričvrstili ih u polovine orahovih ljuski koje su ostale cele. U nekom trenutku smo pogledali u travu ispred sebe, gde je između naših nogu ležalo mnoštvo malih brodova od orahovih ljuski. Čitava flota s crvenim zastavama, spremna za isplovljavanje.

„Hajde.“ Ustao je i otišli smo do vode, koja je nežno zapljuskivala obalu. Sunce i planinski venac ogledaju se u zelenom jezeru boje malahita. Neko vreme smo samo stajali, s tim čamcima u rukama, dišući zajedno. „Kedar može da živi mnogo hiljada godina“, rekao je on. „Kad bi kedar mogao da govori, ispričao bi nam priče koje nikada ne bismo zaboravili.“

„Kakve priče?“

„Mnogo smešnih verovatno. Ali i mnogo tužnih. Priče iz njihovog života. Priče o ljudima koji su prošli pored njih ili se odmarali u njihovoj hladovini.“

„Baš kao ti?“

„Kao ja. Probaj. Zamisli to. S jelkama.“

Stajali smo na obali i zamišljao sam vetar kako duva kroz iglice. Taj zvuk je bio šapat jelki koje pričaju priče o svom životu. Voleo bih da se jednog dana sete nas kako smo stajali ovde na obali, i zamišljao sam šta bi govorile o nama.

Kao dečak, osećao sam neutaživu čežnju da vidim Liban. Upravo je ta velika radoznalost za nepoznatu lepoticu iznedrila legende. Način na koji je otac govorio o svom zavičaju, ta strast i entuzijizam, uhvatili su me kao groznica. Liban s kojim sam odrastao bio je ideja. Ideja o najlepšoj zemlji na svetu, s drevnim i misterioznim gradovima koji se nižu uz kamenitu obalu, da bi se otvorili ka moru svojim šarenim lukama. Iza: brojni vijugavi puteljci, na čijim se bokovima prostiru rečne doline plodnih obala s tlom savršenim za svetski poznato vino. A onda: guste kedrove šume u višim i hladnijim predelima, okružene libanskim planinama, čiji su vrhovi i leti pokriveni snegom, vidljivi čak i s dušeka na naduvavanje daleko sa mora.

Stajali smo pored ovog jezera, udisali isti vazduh i delili istu čežnju. Mislim da, osim ljubavi jednog prema drugom, nema jače veze između dvoje ljudi od zajedničke čežnje.

„Šta bi rekao kedar na našoj zastavi?“, upitao sam.

Otac se kratko osmehnuo. Osećao sam kako mu reči stoje na jeziku dok se kolebao da odgovori. Ali onda je samo stisnuo usne.

Porinuli smo čamce. Samo nekoliko njih je posle par metara izgubilo zastave, ali većina ih je ponosno držala u vazduhu. I tako smo stajali tu. Otac mi je stavio ruku preko ramenâ.

„Kao Feničani“, rekao je.

To mi se dopalo. Ja, Samir, kapetan feničanskih orašastih brodova.

„Neka putuju hiljadu godina!“

„Da se vrate s junačkim pričama!“ Otac se nasmejao.

Često sam se vraćao na taj dan. Znam, u to pozno leto 1992. želeo je da me usreći, i ja sam bio zaista srećan. Jedva da je poneki brod potonuo. Neki su se preteći zaljuljali, ali nijedan nije pao. Stajali smo tamo dok poslednja ljuska oraha nije bila samo mala tačka, i sećam se koliko sam bio ponosan.

Ali sećam se i da je njegova ruka postajala sve teža i teža na mojim ramenima. Njegovo disanje sve dublje i pogled sve zaneseniji, kao da više ne gleda u brodove, već u neku tačku u daljini. A toga se sećam toliko jasno jer je to bio jedan od poslednjih dana koje smo proveli zajedno.

3

Za to vreme u Libanu se stvarala istorija. Bejrut, nekada blistava lepotica, zaglađivala je svoje uništeno lice i teturala se iz ruševina. Grad je opipavao sebi puls. U kvartovima su ljudi otresali prašinu sa odeće i umorno podizali glave. Rat je bio gotov. Policajci

su ponovo postajali građani, odlažući oružje i uzimajući lopate. Zatrpavane su rupe od metaka, krečene fasade kuća, uklanjanje izgorele olupine automobila s trotoara. Krhotine su sklonjene, i dima više nema. Debeli čaršavi na ulicama su skinuti jer više nije bilo snajpera kojima bi blokirali vidik. Žene i deca su čistili smeće s balkona, skidali daske s prozora, očevi su dušeke iz podrumskih skloništa vraćali u stanove, ukratko: Libanci su radili ono što su uvek radili. Nastavljali su dalje.

Ali noću, kada je mesečina osvetljavala sveže obojene fasade, a more reflektovalo gradska svetla, na ulicama i uličicama čulo se škljocanje čizama. I ne samo tamo. Po sirotinjskim četvrtima na periferiji grada, po okolnim selima i u drugim gradovima na obali ili u planinama – od severnog Tripolija do južnog Tirosa – ovaj kliklav zvuk mogao se čuti širom zemlje. Liban je pozivao na bal i Bejrut je želeo da bude najlepší. Ali njegovi šminkeri bili su sirijski vojnici. A kada je svetlo ponovo došlo i otkrilo kako šminka i tama jedva pokrivaju rane, po zidovima kuća moglo se videti šta su uradili ljudi u čizmama. U ranim jutarnjim satima mogli su da se vide ljudi kako stoje na ulicama i gledaju u zidove na kojima su okačeni plakati s licem sirijskog predsednika Hafiza El-Asada, kako gleda dole sa urednim razdeljkom. I tako više nije bilo sumnje, svima je bilo očigledno i jasno: Sirijci su postali glavni u Libanu. Oni su se pobrinuli da igrate uz muziku koju oni odaberu. Blížili su se parlamentarni izbori. Prvi od kraja rata. Prvi posle dvadeset godina.

U Libanu princip pariteta konfesija predviđa da svaku versku zajednicu predstavlja određen broj poslanika u parlamentu. Jedinstvenost. U zemlji u kojoj su se sve verske grupe masakrirale petnaest godina, borba se više nije vodila oružjem, već rečima. A iste verske grupe koje su međusobno ratovale po urbanim kanjonima treba sada da sede jedna naspram druge u parlamentu kao da se ništa nije dogodilo. Opšta amnestija. Zatvorite knjigu istorije i gledajte napred. Svako ko je prošao ulicama Bejruta u grozničavim nedeljama koje su prethodile stekao je utisak o aktuelnom haosu, koji sada više nije bio zvuk pucanja i eksplo-

zija, već divlja vika agitatora koji dele letke. Ove radne grupe bile su naoružane četkama i lepkom, i lepile su svoje postere na zidove po naseljima. Vozače su presretali u gustom gradskom saobraćaju i gurali im letke. Od: „Ja sam tvoj čovek – i u dobrim i u lošim vremenima“, do: „Ovo je moj sin, izaberi ga“; sve to je moglo da se pročitati na ovim stranicama, osim konkretnog obećanja. Ljudi su nosili ove letke svojim kućama. Mnogi su ih tamo bacali u đubre, ogorčeni tim pozorištem apsurd. Drugi su obukli svoju najbolju odeću i svečano izašli na birališta kako bi napravili korak ka budućnosti. Nikada nije bilo izborne kampanje s valjanim argumentima ili planovima za rekonstrukciju. Za šta? Za većinu kandidata izborne jedinice su bile skrojene po meri Damaska. U zemlji u kojoj je više od polovine ljudi znalo samo za zvuk eksplozija i štektanje pucnjave, Sirijci, koji su došli 1976. kao zaštitna sila – a onda ostali – pobedili su na izborima, dok su u zemlji imali četrdeset hiljada vojnika. Malo ko je verovao da će krajem godine napustiti Liban, kako je bilo predviđeno. Predstavnički dom koji je proizašao iz ovih izbora bio je previše popustljiv prema njima za to.

Bejrut je nosio svoju najbolju haljinu i plesao. U hotelima na Kornišu ponovo je bilo raskošnih venčanja. Šminka je nanesena. Nov beton je vezao razorene fasade kuća i učinio ih stabilnim. Kamere arapskih i zapadnih medija otvorile su blende i vrevu postavile na scenu. A na ekranima televizora u Nemačkoj videla se zemlja koja je još sporo šepala, ali je već hodala bez štapa. To bi čak značilo da je na putu da ponovo procveta u svojoj nekadašnjoj slavi. A posle izbora: mnogo rukovanja i ozarenost pobednika.

Ali plakate sa zidova niko nije skidao. Hafiz El-Asad je nastavio da se osmehuje Bejrutu.

„Čak su previše glupi da barem elegantno varaju“, zastenjao je Hakim vrteći kikiriki naspram našeg televizora, na kome su danima promenljive vesti prikazivale iste slike iz Bejruta. Onda je primetio prekor koji mu je majka uputila dok je klimala prema meni. Hakim je promrmljao izvinjenje, nagnuo se napred,

uzeo kikiriki i mrzovoljno ga stavio u usta. I danas mu se kosa podigla u zamršenu gužvu, a izgled merkata ga nije napuštao ni sada dok je besneo o politici.

„Nekim glasačkim kutijama treba devet sati za desetominutni put i niko se tome ne čudi? A ljudi koji nisu glasali na pravom mestu poklanjaju Sirijcima zemlju na srebrnom poslužavniku. Svim Libancima koji su napustili zemlju i pobegli trebalo je dozvoliti da glasaju. Oterali bismo te magarce u pakao!“

„Hakime“, opomenu majka.

„Izvinjavam se.“

„Uspeće“, promrmlja otac. Sedeo je na kauču s desne strane, što je uvek bilo njegovo mesto. Moja sestra je zaspala u njegovom krilu.

„Ono što Libanu treba jeste zadatak“, rekao je Hakim. „Ako ovi ljudi ne dobiju nešto da rade, počće da im nedostaje oružje. Moramo ponovo da postanemo finansijski centar kakav smo bili, da šeići više ne ostavljaju svoj novac u zalivskim državama, već da ulažu kod nas, u kompanije, međunarodne škole, univerzitete, infrastrukturu i hotele. Onda ćemo opet postati zemlja koju svet obilazi, zemlja susreta, konferencija, sajмова...“

„Uspeće“, ponovio je otac. „Dobro je što je Hariri pobedio.“

„On ima novca, njegove kompanije će obnoviti zemlju, i sve će – ulice, zidovi kuća, trgovi – zasijati. Ali onda će idioti koji su takođe zaseli u Parlamentu doći i zapišavati prelepe zidove kuća...“

„Hakime“, breknula se majka.

„Izvini“, rekao je ponovo, a zatim se okrenuo prema meni, „Samire, hoćeš li da čuješ vic?“

Hteo sam.

„Ulazi Sirijac u prodavnicu elektronike i pita prodavca: „Izvinite, imate li televizore u boji?“ A prodavac odgovara: „Da, imamo širok asortiman televizora u boji“, na šta Sirijac kaže: „Baš lepo! Hteo bih onda zeleni.“

Nasmejao sam se. Hakim je znao mnogo viceva o Sirijcima i voleo je da ih priča po nekoliko puta. Često im se on sam najglasnije smejao. Ovaj sam takođe čuo najmanje tri puta, ali Hakim je uvek menjao boju na kraju. Nikada nisam razmišljao o tome zašto su baš Sirijci ovde uvek budale. Nemci su jedni drugima pričali viceve o Istočnim Frizijcima, Libanci su pričali viceve o Sirijcima. Smatrao sam to logičnim.

Otac se nije smejao. Možda nije ni čuo šalu. Nastavio je da bulji u televizijske slike, podignutih obrva, kao u oluju koja se sprema. Proteklih dana se čudno ponašao. Nisam znao zašto i povremeno sam se pitao da li sam učinio nešto pogrešno. Njegove promene raspoloženja bile su ekstremne, uporedive sa aprilskim danom kad na prvi pogled kroz prozor bude sunčano, da bi ubrzo potom usledili pljuskovi kiše i munje s neba. Takođe je često delovao potpuno odsutno i uopšte nije reagovao kada mu nešto pričam. Nešto nije bilo u redu sa njim. Njegovo ponašanje me je uznemirilo jer ga nisam poznavao takvog. Naravno, ponekad je bio mrzovoljan, možda prekoran, ako bih uradio nešto što ne treba, ali u poređenju s njegovim sadašnjim raspoloženjem, ta raspoloženja su izgledala kao senke prolaznika. Ovakvo ponašanje nije odgovaralo ni mangupu, koji je stalno smišljao nove načine da uživa u životu, ni mirnom samozatajnom ocu. I majka je bila u nedoumici, što me je još više uznemiravalo, jer ga je ona poznavala mnogo duže nego ja, ali je i njoj ova njegova strana delovala novo. Ignorisao ju je, jedva odgovarao na pitanja, povukao se. Kao da je zamišljeni, smireni deo njega mutirao u nešto mračno. Ono što se u to vreme dešavalo u Libanu i što je našlo put do naših televizora bacilo je na njega čin kao mračnu čaroliju. Nisam imao drugog izbora nego da se uveravam kako je to faza, posle sve gužve koja nas je pratila pre i posle selidbe, pa sam se ponekad šunjaao kao pas koji ne zna da li je nešto pogrešio, pa se skrupčavao ili nemo posmatra iz ćoška. U svakom slučaju, nadao sam se da to nema veze sa našom promenom mesta, plašio sam se da ćemo morati da napustimo novi stan ako mu se ne sviđa. Strah vezan za mog oca bio je nešto sasvim novo za